

DESPRE CONECTORII (LOGICO -) DISCURSIVI AI CONTEXTULUI ANTONIMIC DIN LIMBILE RUSĂ ȘI ROMÂNĂ

Daniela GHELTOFAN
Universitatea de Vest din Timișoara
danielagheltofان@yahoo.com

Discourse (Logical) Connectors of Antonymy in Russian and Romanian

The purpose of the present study is to identify the discourse (logical) connectors of antonymy in Russian and Romanian. We claim that antonymic phrase and antonymic context compete for discourse structure and continuity to create textual-discourse meaning as a main component of actual discourse space or even as a communication “means”. Therefore, we agree that, at functional-contextual level, we can speak of discourse or functional antonymy to which are subordinated stylistic antonymy, phraseological antonymy, paremiological antonymy, aphoristic antonymy, terminological antonymy, scientific antonymy, etc. The contextual-discourse side of antonymy contributes to the shaping of the pragmatic-antonymic phenomenon, to the emphasis of the antonymic impact on communication and discourse, and to the emphasis of the syntactic-combinatory potential of canonical and non-canonical antonyms.

Keywords: *discourse antonymy; antonymic context; functional categories of antonymy; discourse (logical) connectors of the antonymic context*

Introducere

În studiul de față, vom acorda o atenție deosebită dimensiunii discursive a antonimiei, mai precis, raportului funcțional-semantic dintre membrii antonimici, prin identificarea conectorilor discursivi care ajută la proiectarea contrastivității. Profilul contrastului sau al opoziției depășește însă relațiile de contrastivitate pur semantică, urmărite de noi, astfel că ne vom limita la identificarea semantismului contrar la nivel discursiv, obținut cu ajutorul doar al unor conectori discursivi. Acești conectori sunt instrumente discursive care asigură coerența și coeziunea textuală de tip antonimic. Nu vom insista asupra conceptului de „discurs”, discutat în Gheltofان 2013a, dar vom face câteva precizări referitoare la sintagma operațională de „antonimie discursivă”. După părerea noastră, în plan funcțional-contextual, vorbim de *antonimie discursivă* sau *funcțională*, căreia i se subordonează: *antonimia stilistică*, *antonimia frazeologică*, *antonimia paremiologică*, *antonimia aforistică*, *antonimia terminologică*, *antonimia științifică* etc. În planul concretului, acestea se realizează cu ajutorul antonimelor canonice și necanonice. Am împrumutat conceptele de *antonime canonice* și *antonime necanonice* de la L. Murphy 2003, înțelegându-i ca termeni prototipici ai variatei tipologii de antonime (vezi și Gheltofان 2014: 34-39).

În stabilirea conectorilor discursivi, am pornit de la o anumită tipologie contextual-funcțională a antonimiei. Utilizând categoriile discursive ale antonimiei din limba engleză, stabilite de un renumit grup de lexicologie (Murphy *et al.* 2009), format în jurul lingvistului englez S. Jones, am propus o clasificarea a funcțiilor discursive ale antonimiei în limba română, ce însumează 12 categorii discursive (Gheltofان 2013a), păstrând însă termenul operațional „context antonimic”, consacrat în lingvistica românească (Bucă – Evseev 1976, Sârbu 1977, Bârlea 1999, Barbu – Mititelu 2010 ș.a.): *contexte antonimice coordinative* (CACoord); *contexte antonimice auxiliare* (CAAux); *contexte antonimice ale negării* (CAN); *contexte antonimice tranziționale* (CAT); *contexte antonimice comparative* (CAComp); *contexte antonimice distinctive* (CAD); *contexte antonimice simultane* (CASm); *contexte antonimice interogative*

(CAI); *contexte antonimice alternative* (CAAlt); *contexte antonimice frazeologice* (CAF); *contexte antonimice extreme* (CAE); *contexte antonimice asociative* (CAAsoc).

Latura contextual-discursivă a antonimiei contribuie la conturarea unui fenomen de tip pragmatico-antonimic, la reliefarea impactului comunicativ-discursiv orientat antonimic, precum și la evidențierea potențialului sintactic-combinatoriu al antonimelor canonice și necanonice.

Discuții și rezultate

*Conectorii discursivi*¹ sunt instrumentele de lucru ale domeniilor care fac referire la dimensiunea funcțională a limbii, având următoarele denumiri sinonimice sau cvasisinonimice (cf. Fraser 1999, Lang 2000, Rezvani Kalajahi 2012, Zafiu 1989, 2005; Borchin 2007 ș.a.): *mărci discursive*, *mărci formale*, *markeri discursivi*, *markeri pragmatici*, *markeri formali*, *operatori discursivi*, *operatori pragmatici*, *conectori pragmatici*², *conectori discursivi*, *semnalizatori discursivi*, *indici pragmatici*, *particule discursive*³ etc. De fapt, în articolul citat de noi (Rezvani Kalajahi, 2012: 1665), se susține că nu există o viziune unitară asupra *conectorilor discursivi* și asupra tipologiei lor, și, astfel, cercetătorii tind să-și creeze propria clasificare sau să le revizuiască pe cele existente. Pentru noi, *conectorii discursivi* (optăm pentru această sintagmă, mai departe CD) sunt unități ale discursului oral sau scris, pe care îl direcționează, ajutând la coagularea fluxului discursiv la nivelul întregului.

În unele studii, CD sunt percepuți ca unități esențiale ale coeziunii și ale coerenței discursive (cf. Fraser 1999, Lang 2000, Zafiu 2005 ș.a.), cu impact la nivel semantic, pragmatic, epistemic-inferențial etc.

În alte studii, cum ar fi cele care se bazează pe *teoria relevanței* a lui Sperber – Wilson (1986⁴), pe ideile lui Blakemore (1987) și Luscher (*apud* Reboul – Moeschler 2010: 86-91) și pe cele ale lui Reboul – Moeschler (2010: 79-93), se susține că un conector este un *ghid de interpretare*, care arată cum se construiește contextul și cum se extrag „indicațiile contextuale ale enunțului”, care presupune, mai degrabă, un „efort cognitiv”⁵ decât unul conceptual și care produce „efecte contextuale”. Pe lângă conceptul operațional de „contextual effects”, Sperber – Wilson (1987: 702) introduc și pe acela de „contextual implication” (implicație/ implicatura contextuală), înțeles ca *informație-sinteză* a unor informații/ date noi și vechi, care se produce în mod „spontan, automat și inconștient” (*idem*). Aceiași cercetători identifică trei tipuri de *efecte contextuale* (Sperber – Wilson, *idem*):

1. Formarea de noi prezumții ca implicații contextuale
2. Consolidarea unei prezumții vechi
3. Înlocuirea unor prezumții vechi cu alte noi, mai consistente, aflate în contradicție cu cele vechi.

Ca urmare, în limitele raționamentelor acestor teorii, conectorul trebuie să-și asume rolul de ghidare/ îndrumare/ orientare/ direcționare, de anticipare, de explicitare, de anulare a unor concluzii etc., fiind, în genere, un informator procedural.

Vom accepta distincția pe care o face B. Fraser (1999) cu privire la CD și, respectiv, *conectorii / markerii pragmatici*. Astfel, în opinia sa, deosebirea dintre cele două instrumente discursive constă în faptul că CD contribuie la relaționarea, sub aspect semantic, logic, inferențial, a două segmente discursive, acceptând interpretarea, pe când *conectorii pragmatici* sunt doar indici sau particule care „mai mult semnalează un comentariu, un mesaj aparte”⁶ (trad.n.) și care introduc segmentul discursiv următor (Fraser, 1999: 942)). Printre conectorii

¹ O prezentare a concepțiilor asupra teoriei și tipologiei CD ne este oferită de Fraser 1999.

² Conectorii pragmatici, în opinia Rodicăi Zafiu (1989: 315), sunt indici ai dialogului, ajutând la „interacțiunea conversațională” și la „coeziunea textului”.

³ În literatura română de specialitate, se întâlnesc și termenii: *connective*, *relatori*, *relateme* etc.

⁴ La referințele bibliografice, va apărea însă o lucrare din 1987, cu aceeași temă și aceleași idei susținute în 1986.

⁵ A se înțelege inferențial.

⁶ „signal a comment, a separate message, that relates to the following segment”.

pragmatici, lingvistul plasează elemente ca: „frankly”/ sincer, „obviously”/ desigur, „stupidly”/ prosteste; particulele ca: „even”/ chiar, „only”/ doar, „just”/ doar, „well”/ păi, „hum”; interjecțiile ca: „wow!”, „oh”, „ah”, „shuscks”; vocativele ca: „sir”/ domnule, „mr. President” etc. Apoi, se specifică faptul că CD pot fi conjuncțiile, adverbele, locuțiunile prepoziționale și unele unități frazeologice (*Ibid.*: 944).

În consecință, noi vom încerca să identificăm adverbele, conjuncțiile, locuțiunile prepoziționale și unitățile frazeologice care sunt susceptibile de a concura la *configurarea discursivă de tip antonimic-contrastant*, constituind, astfel, conectorii specializați ai contextului antonimic.

Investigând raportul de adversativitate prin mijlocirea conjuncțiilor adversative (*dar, iar, însă, ci*), a conjuncției copulative *și* și a juxtapunerii, cercetătoarea Rodica Zafiu (2005) fixează și exemplifică funcția acestora de „conectori discursivi specializați ai contrastului”, ce ajută la producerea unui *contrast tematic* (sau *semantic*) și a *corecției* (care implică contrastul, cel puțin la nivel logic, cf. *Nu dansează bine, ci prost*) (*Ibid.*: 245), subliniind faptul că, uneori, *dar* și *însă* pot fi „simple mărci de conectare” (*Ibid.*: 246).

Lingvistul D. Irimia (2004: 502-506) susține însă că există un *raport de coordonare opozitivă*, realizat cu ajutorul conjuncției *ci*, pe care o vede ca marcă principală a opozitivității. Această coordonare, în opinia sa, este mai apropiată de cea disjunctivă decât de coordonarea adversativă, în care încadrează itemii conjuncționali *dar, iar, însă*. Așadar, sunt delimitate coordonarea adversativă (*dar, iar, însă*), coordonarea opozitivă (*ci*), coordonarea disjunctivă (*sau, ori, fie, fie că*), coordonarea alternativă (*când ..., când*), dintre cele care ne interesează aici; elementele de corelație reprezentând CD ai contrastului.

Orientarea noastră spre sesizarea relațiilor de *opозиție logico-semantică* sau de *contrast semantic*, și nu spre sesizarea opozițiilor de orice fel, pare mai bine fundamentată pe punctul de vedere formulat de D. Irimia, însă nu pierdem din vedere observațiile viabile ale cercetătoarei Rodica Zafiu. Alături de lingvistul ieșean (Irimia 2004: 375, 504), susținem și noi că *dar, iar, însă* contribuie la realizarea relației de coordonare adversativă, iar *ci* exprimă o relație de coordonare opozitivă, care e mai apropiată de relația disjunctivă, pe când relația de coordonare adversativă e mai apropiată de cea copulativă. Prin această idee, se poate motiva, bunăoară, încadrarea contextelor antonimice realizate copulativ, alături de cele adversative, în categoria contextelor antonimice coordinative (1), (2):

- (1) Oglinda *te arată, dar și te-ascunde-ndată*¹. (CACoord)
- (2) Atâtea speranțe *s-au aprins și s-au stins*. (CACoord)

Ca tip general de orientare antonimică în discurs, adoptăm, convențional, sintagma „conectori (logico-)discursivi ai contextului antonimic”, urmând ca, sub această denumire, să includem diversele tipuri de CD, responsabili de declanșarea antonimiei discursive sau de obținerea unui „efect contextual” contrastant sau antonimic. În ceea ce privește implicatura contextuală a unui context antonimic, considerăm că aceasta se vedește mai ales în momentul întrebunțării discursive a antonimelor necanonice (3), când efortul cognitiv al utilizatorului este, de regulă, minimalizat, prin apelul la setul de antonime canonice, deja prezent în mentalul acestuia (4)².

¹ Exemplele sunt extrase din DA.

² Considerăm că „bine-rău” este cuplul antonimic prototipic, un „binom arhetipal” (Evseev, 1983: 47).

(3) Trandafirul scoate ghimpi și ghimpele, trandafiri.

(4) BINE → RĂU și RĂU → BINE.

În consecință, subliniem importanța implicațiilor și a constrângerilor logice ale antonimiei, atunci când vorbim de sistem și, cu atât mai mult, când e vorba de actul de limbaj, supus neîntrerupt mecanismelor logico-cognitive.

La baza identificării conectorilor (intra- și interfrastici) au stat, după cum am arătat, cercetările amintite mai sus, schema propusă de Rezvani Kalajahi *et al.* 2012, cu CD ai contrastului în general, precum și rezultatele noastre, obținute în urma clasificării funcțiilor discursive ale antonimiei (Gheltofan 2013a) și a studiului antonimiei frazeologice (Gheltofan 2013b) și al celei paremiologice (Gheltofan 2015). Ca urmare, adoptarea convențională a denumirilor CD s-a întreprins pe baza aceluiași rezultat.

<i>Conectori (logico-)discursivi ai contextului antonimic</i>	<i>În limba română</i>	<i>În limba rusă</i>	<i>Exemple</i>
CD adversativ	dar, însă, iar, și	a, но, да	„Cruzimea e la oamenii de rând un defect, iar blândețea o calitate” ¹ . „От радости человек молодеет, а от печали стареет”.
CD copulativ	și; nici..., nici; nu numai... ci și; atât...cât și	и; ни..., ни	„La timp a vorbi și a tăcea e arta cea mai grea”. „Она заплакала и засмеялась”.
CD opozitiv ²	ci, dimpotrivă, din contră, în loc de (să), în schimb	a, напротив	„Nu mi-e teamă de complexitatea vieții, ci de simplitatea ei”. „Добро не умрет, а зло пропадет”.
CD disjunctiv	ori, sau, fie ..., fie	или; или (либо) или (либо)	„Că de-î vremea rea sau bună/ Vântu-mi bate, frunza-mi sună...”. „Он сам не знал, хорошо он действовал или плохо”.
CD tranzițional de tip spațial sau temporal	de la ... pâna la, de ... până, dinspre ... spre, de la ...la, din ...în ³ etc.	с ... до; от ... до; из ... на; с ... к etc.	„Vorbele ei treceau cu surprinzătoare ușurință de la finețe la vulgaritate”. „Лежит с восхода на закат”.
CD argumentativ-comparativ	ca, în comparație cu, mai bine ... decât, mai mult ... decât	как, лучше ..., чем	„Mai bine să mori frumos decât să trăiești urât”. „Лучше быть слугою мудреца, чем господином глупца”.
CD argumentativ-concesiv	deși, cu toate că, chiar dacă	хотя (и)... а (но, да), хоть (и)... а (но, да)	„... ea e mai liniștită spre seară/ deși e neliniștită mereu”. „Хоть бы мелкая, а то она глубокая, уйдёте подальше от реки”.
CD lexico-argumentativ distinctiv	distincția (contrastul, contradicția, opoziția, diferența ...) dintre etc.	противоречия (отличия, различия, конфликт, борьба ...) etc.	„Disproporția dintre infinitatea lumii și finitatea omului este un motiv serios de disperare”. „Это борьба плача со смехом ...”.
CD temporal	când, cum	когда ... (тогда)	„Когда деньга говорит, тогда правда

¹ Exemplele sunt extrase din DA și SA.

² Cf. Zafiu (2005: 250), *ci* implică rectificarea sau corecția la nivel enunțativ-cognitiv, iar, după Irimia, acest conector realizează un raport de coordonare opozitivă.

³ La Irimia (2004: 313), „prepoziții binare”.

			молчит”.
			„Cum s-arată și dispare”.
CD modal	anevoie-lesne		„Anevoie să câștigă și lesne să cheltuiește”.
CD adverbial-alternativ	Când ..., când, ba..., ba, acum ..., acum (acu ..., acu), aici ..., aici (aci ..., aci) ¹	то ..., то	„... școala vieții așa cum putu, când deschisă, când închisă” „Любви страстной, беспокойной, то сладкой, то горькой (...), уже не было”.
CD corelativi	pe de o parte parte – pe de cealaltă parte ²	с одной стороны – с другой стороны	Pe de-o parte râde, pe de alta plânge ³ . С одной стороны он добрый, с другой – ленивый.
CD de tip paremio-discursiv	unde ..., acolo	где ..., там	„Unde e vorbă multă, acolo e treabă scurtă”.
	cine ..., acela	кто ..., тот	„Где господь пшеницу сеет, там черт – плевелы”.
			„Cine vede nașterea vede și moartea. Кто всем угодлив, тот никому не пригодлив”.

Fig. 1. Conectori (logico-)discursivi ai contextului antonimic din limbile rusă și română

Această listă a CD specifici contextului antonimic nu este exhaustivă, ci reprezintă o serie de CD identificați în materialul analizat.

Dacă s-a spus că CD, în general, asigură coerența și coeziunea textual-discursivă, rezultă că și CD specifici contextului antonimic oferă aceleași caracteristici discursului, precum și „relevanță” (Sperber – Wilson 1987) la nivelul cognitiv al discursului, adică al legăturii mai mult între intențiile pragmatic-discursive și gândurile utilizatorului, și, deopotrivă, la nivelul expresiei lingvistice.

De asemenea, nu se exclud situațiile discursive de tipul *Apa trece, pietrele rămân*⁴ (CAAux), în care „raportul adversativ este evident, rezultând din diversitatea subiectelor și din opoziția semantică a predicatelor. *Indicele joncțional* poate așadar lipsi, și atunci raportul coordonator adversativ se realizează prin alte opoziții de ordin semantic sau gramatical” (Tohăneanu 1971: 124). Așadar, în acest caz, efectul discursiv antonimic se poate obține și în lipsa conectorului, ca urmare a accesării semanticii opozitive a celor două verbe *a trece-a rămâne*, chiar dacă aceasta se face într-un plan semantico-referențial eterogen. Totodată, nu se poate nega contribuția unor CD la crearea unor contexte cu efect antonimic pronunțat, de pildă, prin intermediul CD modal *lesne-anevoie*: *Lesne a ierta, anevoie a uita*.

Concluzii

Antonimia discursivă este o realitate a limbajului științific și non-științific. Contextul antonimic concură la structurarea și continuitatea discursivă, la crearea sensului textual-discursiv, fiind o componentă esențială în spațiul discursiv actual, chiar un „procedeu” de comunicare. Se poate vorbi de un specific al construcției antonimice la nivel discursiv, prin urmare, contextul antonimic dispune de un inventar de CD specializați. Există un efect contextual/ discursiv de tip contrastant/ antonimic, precum și un impact discursiv de natură contrastantă/ antonimică. În final, există un potențial discursiv însemnat al antonimelor canonice și necanonice, deopotrivă.

¹ În acest caz, „adverbe desemantizate” (Irimia 2004: 500).

² În GALR II (2005: 736), *pe de o parte parte – pe de cealaltă parte* sunt numiți „conectori corelativi”. Noi i-am numit *antonime frazeologice corelativ-modale* (Gheltofănuș 2013b).

³ Aceste exemple sunt create de noi.

⁴ „enunțuri neexplicit conectate” (Reboul – Moeschler 2010: 86).

Referințe bibliografice:

- ADAM, J-M. 2008: *Formele și incidența conectorilor*, in *Lingvistică textuală. Introducere în analiza textuală a discursurilor*, trad. Corina Ifimia, pref. Rodica Nagy, [Iași], Editura Institut European, p. 210-231.
- BARBU MITITELU, Verginica 2010: *O perspectivă contextuală asupra antonimiei*, in Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Al. Nicolae (ed.), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze (I). Actele celui de-al 9-lea Colocviu al catedrei de limba română (București, 4-5 dec. 2009)*, [București], Editura Universității din București, p. 183-190.
- BÂRLEA, Gh. 1999: *Contraria latina. Contraria romanica (Sistemul antonimelor în limba latină și reflexele sale în limbile romanice)*, București, Editura All Educational.
- BLAKEMORE, Diane 1987: *Semantic constraints on relevance*, Oxford, Blackwell.
- BORCHIN, Mirela-Ioana 2007: *Conectori discursivi*, in Mirela Borchin, G. Bărdășan et al. (ed.), *Comunicare și argumentare. Teorie și aplicații*, Timișoara: Excelsior Art, p. 78-79.
- BUCĂ, M. 2007: *Dicționar de antonime*, (DA), București, Editura VOX.
- BUCĂ, M., EVSEEV, I. 1976: *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Editura Facla.
- COMLOȘAN, Doina, BORCHIN, Mirela 2005: *Dicționar de comunicare (lingvistică și literară)*, volumul al III-lea, [Timișoara], Editura Excelsior Art.
- EVSEEV, I. 1983: *Cuvânt-simbol-mit*, Timișoara, Editura Facla.
- FRASER, B. 1999: „What are discourse markers?”, in *Journal of Pragmatics*, 31, p. 931-952.
- GHELTOFAN, Daniela 2013a: *Categoriile funcțional-discursive ale antonimiei*, in C. Timoc (coord.), *Qvaestiones romanicae. Lucrările Colocviului Internațional Comunicare și cultură în România europeană, 2*, Szeged, Editura JatePress, p. 328-341.
- GHELTOFAN, Daniela 2013b: „Phraseological Antonymy in Romanian: Theoretical and practical considerations”, in *Professional Communication and Translation Studies*, 6 (1-2), p. 95-108.
- GHELTOFAN, Daniela 2014: *Antonimia: O abordare sistemică și extrasistemică*, Craiova, Editura Universitaria.
- GHELTOFAN, Daniela 2015: „Paremiological Antonymy in Romanian and Russian: Theoretical and practical considerations”, in *Professional Communication and Translation Studies*, 8, (în curs de publicare).
- GUȚU-ROMALO, V. (coord.) 2005: *Gramatica limbii române II. Enunțul*, (GALR II), ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, p. 728-737.
- IRIMIA, D. 2004: *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Iași, Editura Polirom.
- LANG, E. 2000: *Adversative Connectors on Distinct Levels of Discourse: A Re-examination of Eve Sweetser's Three-level Approach*, in Couper-Kuhlen, E., Kortmann, B. (eds.), *Cause - Condition — Concession - Contrast, Cognitive and Discourse Perspective*, (ed.), Berlin-New York: Mouton de Gruyter, p. 235-256.
- MURPHY, M. Lynne 2003: *Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy, and Other Paradigms*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MURPHY, M. Lynne et al. 2009: „Discourse functions of antonymy: A cross-linguistic investigation of Swedish and English”, in *Journal of Pragmatics*, 41(11), p. 2159-2184.
- REBOUL, Anne, MOESCHLER, J. 2010: *Pragmatica discursului: de la interpretarea enunțului la interpretarea discursului*, (traducere de I. Antoniu), [Iași], Editura Institutul European, p. 79-93.
- REZVANI KALAJAHI et al. 2012: „Discourse Connectors: An Overview of the History, Definition and Classification of the Term”, in *World Applied Sciences Journal*, 19(11), p. 1659-1673.
- SÂRBU, R. 1977: *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, Editura Facla.
- SPERBER, D., WILSON, Deirdre 1987: „Précis of Relevance: Communication and Cognition”, in *Behavioral and Brain Sciences*, 10 (4), p. 697-754.
- TOHĂNEANU, G. I. 1971: *Sinonimia dincolo de cuvânt*, Timișoara, Editura Facla.
- VVEDENSKAJA, Ljudmila 2010: *Slovar' antonimov russkogo jazyka*, (SA), Rostov-na-Donu, Editura Feniks.
- ZAFIU, Rodica 1989: „Câteva observații asupra conectorilor pragmatici din limba română”, in *SCL*, XL, nr. 3, p. 315-319.
- ZAFIU, Rodica 2005: *Conjunțiile adversative din limba română: tipologie și niveluri de incidență*, in Gabriela Pană-Dindelegan (ed.), *Limba română – structură și funcționare. Actele celui de-al 4-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română*, București, Editura Universității din București, p. 243-258.